

SZLAKIEM WIOSNY LUDÓW

Pomnik poległych w Książu

Zwiedzamy
Wielkopolskę

W 1998 r. mija 150 lat od wydarzeń, które wstrząsnęły dziewiętnastowieczną Europą. W wielu krajach europejskich doszło wtedy do upadku absolutyzmu ówczesnych władców, a liczne narody odzyskały wolność, ustanawiając rządy demokratyczne. To rewolucyjne wrzenie rozpoczęło się na ziemi włoskiej, przeszło przez Paryż, Wiedeń i Berlin. Wydarzenia te nazwane zostały później Wiosną Ludów.

Zapowiedzią Wiosny Ludów na ziemiach polskich był rok 1846: powstanie chłopskie w Galicji oraz próba wywołania zbrojnego powstania w Wielkim Księstwie Poznańskim. Od 1839 r. działał Komitet Poznański z Karolem Libeltem na czele, utrzymujący kontakt z Towarzystwem Demokratycznym Polskim na emigracji. Przygotowania do powstania przerwane zostały aresztowaniem 254 spiskowców. W sierpniu 1847 r. odbył się w Berlinie sąd nad nimi: na śmierć skazano 8 osób, w tym K. Libelta (wyroków tych jednak nie wykonano), a 127 oskarżonych ukarano długoletnim więzieniem. W Poznaniu 1 II 1847 r. rozstrzelano publicznie emisariusza emigracyjnego Alojzego Bogusławskiego.

Wydarzenia 1848 r. w różnych państwach Europy wzbudziły na podzielonych między trzech zaborców ziemiach polskich nadzieje na odzyskanie państwowości i wolności. Do walk zbrojnych doszło jednak tylko w Wielkopolsce, włączonej do Prus po drugim rozbiórce Polski pod nazwą Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Król Prus Fryderyk Wilhelm IV, przestraszony demonstracjami i starciami wojska z mieszkańcami Berlina, ogłosił ogólną amnestię. Wypuszczono więźniów politycznych — w tym Polaków, uznano legalność Komitetu Narodowego Centralnego (utworzonego 20 III 1848 r. w poznańskim Bazarze i skupiającego przed-

stawicieli wszystkich warstw społecznych), wyrażono zgodę na powstanie dwudziestotysięcznego wojska polskiego (które Prusacy zamierzali użyć w spodziewanej wojnie przeciwko Rosji). Komitet Narodowy Centralny miał przeprowadzić reorganizację Wielkiego Księstwa Poznańskiego, polegającą na uzyskaniu przez nie pewnej autonomii.

Wkrótce jednak władze pruskie zmniejszyły liczebność przyszłej armii polskiej do 2800 żołnierzy. Wojsko to miało się tworzyć w czterech obozach: w Książu, Miłosławiu, Pleszewie i Wrześni. Tymczasem w obozach było już 9 tys. ochotników do armii polskiej. Zaledwie część z nich była uzbrojona w broń palną. Większość stanowili chłopci posiadający tylko osadzone na sztorc kosy; byli to wsławieni później odwagą kosynierzy, których do wstępowania do tworzącego się wojska polskiego zachęciła obietnica uwłaszczenia po zwycięstwie.

Zacząło dochodzić do częstych prowokacji ze strony Prusaków, miały też miejsce potyczki oddziałów polskich z wojskiem pruskim. Stało się jasne, że siły polskie zostaną zupełnie zlikwidowane. Mniej liczne i gorzej uzbrojone oddziały ochotnicze zostały rozbite pod Obornikami, Bukiem, Grodziskiem, Gostyniem, Raszkowem, Ostrowem i Koźminem. Tylko walki o Miłosław przyniosły zwycięstwo oddziałom polskim. Po bitwie pod Wrześnią i Sokołowem, zakończonej połowicznym zwycięstwem polskim, Ludwik Mierosławski pozbawiony został dowództwa przez oficerów przeciwnych dalszym ofiarom. Kilka dni później wojska polskie złożyły broń.

Wynikiem zaburzeń w 1848 r. w Berlinie i Wielkopolsce było nadanie konstytucji Prusom. Polacy uzyskali możliwość wybierania posłów do sejmów prowincjonalnych i do sejmiku państwowego w Berlinie, zniesiona została pańszczyzna. Najważniejszym skutkiem Wiosny Ludów był wzrost świadomości narodowej Polaków.

TRASA WYCIECZKI

Poznań—Mosina—Książ—Miłosław—
—Września—Poznań, 173 km

0 km POZNAŃ

W Poznaniu — wówczas siedzibie władz Księstwa — rozgrywała się znaczna część politycznych wydarzeń tego okresu. Wiosnę Ludów uczczono nazwą placu w centrum miasta. Patronami poznańskich ulic są niektórzy uczestnicy wydarzeń 1848 r.: Jakub Krauthofer-Krotowski, Karol Libelt, Emilia Sczaniecka, Ryszard Berwiński, Edmund Taczanowski, Seweryn Mielżyński, Władysław Niegolewski.

Wyjazd z miasta ul. Głogowską i dalej szosą nr 5 w kierunku Wrocławia. Po 12 km, w Komornikach, skręcamy w lewo (kierunek Jezioro) i wjeżdżamy w lasy Wielkopolskiego Parku Narodowego (WPN).

20 km JEZIORO

Rezydencja, wybud. w 1940 r. przez hitlerowców nad brzegiem znanego z malowniczości Jez. Góreckiego — obecnie siedziba dyrekcji WPN (7620 ha oraz 15 003 ha otuliny).

Pośrodku Jez. Góreckiego znajduje się Wyspa Zamkowa, a na niej ruiny neogotyckiego zamczku, wybudowanego w 1824 r. przez Tytusa Działyńskiego jako prezent ślubny dla siostry Klaudyny Potockiej. W czasie Wiosny Ludów okoliczne lasy były miejscem ukrywania się oddziałów powstańczych, a na wyspie i w zamczku znajdowały się ich magazyny. Było to przyczyną ostrzelania zamczku ogniem artylerii pruskiej i od tego czasu jest on w ruinie. Duży kompleks leśny WPN był najdłużej ostoją partyzantów polskich w 1848 r., a koło Puszczykowa rozegrała się ostatnia potyczka z Prusakami.

Jez. Góreckie objęto ścisłą ochroną, więc zwiedzanie wyspy nie jest możliwe. Wyjazd drogą w kierunku Puszczykowa i po 3 km skręt szosą nr 430 w prawo

25 km MOSINA

Miasto nad Samicą (dopływem Warty), 11,9 tys. mieszkańców. Ośrodek usługowo-przemysłowy. Izba muzealna w dawnej bóżnicy, pomnik T. Kościuszki, na cmentarzu pomnik ofiar terroru hitlerowskiego.

W połowie XIX w. Mosina liczyła około 500 mieszkańców. Jakub Krauthofer-Krotowski ogłosił tu 3 V 1848 r. niepodległość Polski. Rzeczpospolita Mosińska przetrwała tylko pięć dni — do bitwy pod Rogalinem.

Wyjazd na wsch., szosą nr 431 (kierunek Kórnik).

32 km ROGALIN

Wieś na prawym brzegu Warty. Dawna posiadłość Raczyńskich z obszernym założeniem pałacowo-parkowym, galerią obrazów i neoklasycznym mauzoleum. W okolicach wsi największe skupisko starych dębów w Europie.

Na przebywających tu partyzantów 8 V 1848 r. rano uderzył wielokrotnie liczniejszy oddział majora Winniga i po krótkiej walce rozproszył. Poległo 11 kosynierów, a 6 utopiło się w Warcie. Ścigający powstańców Prusacy zniszczyli wnętrze pałacu w Rogalinie. Przy drodze do Daszewic, 400 m na północ od wsi, znajduje się zbiorowa mogiła poległych w tej bitwie.

Jedziemy nadal w kierunku Kórnika i po 2 km, w Świątnikach, zbaczamy w prawo w kierunku Śremu — drogą wiodącą równoległe do Warty.

51 km ŚREM

Miasto 30,3 tys. mieszk., nad Wartą. Wielka odlewnia żeliwa, przemysł odzieżowy i spożywczy. Gotycki kościół farny, barokowy zespół poklasztorny, zespół starej zabudowy.

Po klęsce wojsk polskich w Książu (29 IV 1848 r.) rannych przewieziono do Śremu, Książ bowiem został tak spalony, że nie ocalał tam żaden budynek nadający się na lazaret. Powstańczym szpitalem, który ulokowano

w budynku dawnego klasztoru Klarysek (w lewobrzeżnej części miasta, przy obecnej ul. Promenada 7), opiekowali się dr Teodor Matecki i Emilia Sczaniecka z Poznania. Na cmentarzu staromiejskim przy ul. Cmentarnej pochowano w zbiorowej mogile 17 powstańców zmarłych w tym szpitalu. W 1897 r. na mogile ustawiono obelisk.

W Śremie przejazd na lewy brzeg Warty. Wyjazd z miasta ul. Gostyńską na pld. i przy ostatnich zabudowaniach skręt w lewo, szosą nr 436 w kierunku Nowego Miasta.

70 km KSIĄŻ WIELKOPOLSKI

Miasto 2,6 tys. mieszk. Lokalny ośrodek usługowo-handlowy. Kościół z poł. XVIII w. (przebud.), pomnik rozstrzelanych w 1939 r.

W 1848 r. Książ był jednym z czterech miejsc, gdzie koncentrowali się ochotnicy do wojska polskiego. W tragicznym dniu 29 IV w obozie przebywało 753 żołnierzy (w tym 120 jeźdźców) i około 750 chłopów uzbrojonych w kosy. Dowódcą obozu od 22 IV był major Florian Dąbrowski. W ciągu kilku dni w obozie zaprowadził porządek i dyscyplinę, przygotował też miasteczko do obrony — umocniono domy przy rynku, na ulicach powstały barykady, wysłano patrole, wystawiono warty.

Tymczasem rokowania Komitetu Narodowego z władzami pruskimi w sprawie nadania Polakom pewnych uprawnień zakończyły się niepowodzeniem i rozwiązaniem Komitetu, a polski obóz we Wrześni zmuszono do przeniesienia do Nowego Miasta nad Wartą. Dochodziło też do różnych prowokacji. Dąbrowski 29 IV otrzymał meldunek, że kawaleria i piechota pruska (oceniane potem na 4,5–6 tys. żołnierzy) zdążają w kierunku Książa. Obrońców Książa było kilkakrotnie mniej.

Prusacy ogniem z dział podpalili drewniane zabudowania miasteczka, a następnie pokonali nieliczną jazdę polską i po ciężkich walkach zaczęli przełamywać opór kosynierów. Dowódca obozu w Książu powiadomił o zagrożeniu komendanta obozu w Nowym Mieście,

pułkownika Józefa Bonawenturę Garczyńskiego; ten przybył z odsieczą, lecz zobaczywszy beznadziejną sytuację obrońców Książa, nie włączył się do walki. Pomoc kosynierów z pobliskiego Solca nie zmieniła już wyniku bitwy. Poległo około 140 obrońców miasta, a wielu zostało ciężko rannych (znaczną ich liczbę pruscy żołnierze dobili). Major Dąbrowski, raniony, zmarł po trzech dniach. W miasteczku spalono nawet te domy, które ocalały.

Na narożnikowym budynku pl. Kosynierów i ul. Łąkowej znajduje się tablica z 1935 r., upamiętniająca poległych powstańców i ich dowódcę. Dwie wspólne mogiły powstańców poległych w Książu znajdują się przy ul. Dębniackiej, za stadionem. Usypano na nich kopce z krzyżami na szczycie. Położony między kopcami skromny pomnik odsłonięto w 100-lecie bitwy. W Książu znajduje się również grób żołnierzy pruskich — na cmentarzu ewangelickim przy ul. Zakrzewskiej, gdzie na pomniku wyryto nazwiska 18 poległych.

Trasa wiedzie nadal szosą nr 436. Po 10 km, w Komorzu, skręt w lewo do Nowego Miasta.

82 km NOWE MIASTO NAD WARTĄ

Wieś gminna, w latach 1283–1934 miasto. Kościół gotycki z 2 poł. XV w., grodzisko stożkowate.

W okresie Wiosny Ludów 1848 r. było tu miejsce formowania się wojska polskiego, a potem siedziba jednego z czterech głównych obozów powstańczych.

Wyjazd szosą nr 42 na płn., przez most na Warcie (kierunek Poznań). Po 12 km, w Miąskowie, skręt w prawo szosą nr 259 (kierunek Gniezno).

104 km MIŁOSŁAW

Miasto nad Miłosławką, 3,6 tys. mieszkańców. Lokalny ośrodek gospodarczy. Kościół z ok. 1620 r., przebud. w XIX i XX w. Pałac z pocz. XIX w., rozbud. na neorenesansową rezydencję. Rozległy park krajobrazowy z pierwszym na ziemiach polskich pomnikiem Juliusza Słowackiego z 1899 r.

Miłosław w latach 1842–72 należał do Seweryna Mielżyńskiego, wielkiego patrioty i społecznika. Za jego zgodą i wsparciem finansowym miasto i okoliczne majątki były w 1848 r. miejscem koncentrowania się i szkolenia powstańców. W końcu kwietnia było ich około 3 tys. Większość stanowili kosynierzy; ułanów i strzelców z doświadczeniem wojskowym było poniżej tysiąca. W pałacu, gdzie znajdował się sztab obozu i szpital wojskowy, 28 IV spotkali się dowódcy wszystkich czterech obozów i wybrali Ludwika Mierosławskiego wodzem wojsk powstańczych.

Ludwik Mierosławski (1814–78) urodził się we Francji. Był działaczem politycznym emigracji polskiej i dowódcą wojskowym. Uczestniczył w powstaniu listopadowym 1831 r. W 1845 r. przywódcy emigracji we Francji wysłali go do zaboru pruskiego w celu wywołania powstania. Został aresztowany i w 1847 r. skazany w Berlinie na śmierć. Uwolniono go dzięki zmianie sytuacji politycznej. W 1848 r. przybył do Wielkopolski, aby za zgodą władz pruskich organizować wojsko polskie w ramach struktur zaborcy. Po upadku Wiosny Ludów walczył w powstaniu na Sycylii i otrzymał tam stopień generała. Uczestniczył również w powstaniu styczniowym 1863 r. Przez współczesnych nazywany był wodzem spraw przegranych. Zmarł w Paryżu.

Miłosław 30 IV zaatakowały regularne oddziały pruskie pod dowództwem gen. Blumena. Powstańcy początkowo ulegli przeważającym siłom i wycofali się najpierw z miasta, a potem z okolic pałacu. Sytuację zmieniła odsiecz przybyłej z Pleszewa jazdy polskiej, dowodzonej przez Feliksa Białoskórskiego, a także oddział pułkownika Garczyńskiego z Nowego Miasta. Do walki włączyli się też kosynierzy, którzy w czasie odwrotu ukryli się w domach w pobliżu rynku. Szczególnie zacięte walki toczono o budynek Bazaru przy obecnym pl. Wiosny Ludów 24 (w czasach zaboru pruskiego mieściły się tam polskie instytucje patrio-

tyczne i handlowe; obecny wygląd budynku pochodzi z przebudowy w końcu XIX w.). W 1964 r., w czasie obchodów 650-lecia Miłosławia, na Bazarze odsłonięto tablicę pamiątkową.

Przy południowo-zachodnim narożniku muru otaczającego kościół parafialny pochowano 33 kosynierów poległych w bitwie. Już w 1853 r. na ich grobie postawiono pomnik z figurą św. Wawrzyńca. Pomnik ten kilkakrotnie zmieniał swój wygląd. Na 150-lecie Wiosny Ludów zostanie przywrócony jego pierwotny kształt.

W czasie obchodów 100-lecia bitwy, w 1948 r., przed pałacem odsłonięto pomnik upamiętniający wydarzenie Wiosny Ludów. W 1995 r. został on przeniesiony w pobliże kościoła. Pomnik wykonany jest z płyt granitowych i ma z przodu tablicę metalową oraz znicz na szczycie. Przed nim umieszczono sześć urn z brązu z ziemią pobraną z pól bitewnych Wiosny Ludów w Wielkopolsce (Trzemeszno 10 IV, Grodzisk 28 IV, Książ 1 V, Sokołowo 2 V, Buk 5 V, Rogalin 8 V).

Nieco na południe od kościoła, w pobliżu starej szkoły z połowy XIX w., stoi za metalowym ogrodzeniem niepozorny pomniczek z górną częścią tablicy ocalałej ze zburzonego w czasie II wojny światowej pomnika na grobie kosynierów.

W pałacu, który w latach 1963–69 został odbudowany po spaleniu przez hitlerowców i przekształcony na szkołę, w holu na piętrze znajdują się malowidła ściennie pędzla Elżbiety Czeczot-Werc, przedstawiające walkę o polskość w Wielkopolsce. Tematem jednego z tych malowideł jest bitwa pod Miłosławiem w 1848 r.

Wyjazd szosą nr 259 na ptn. (kierunek Września).

119 km WRZEŚNIA

Miasto nad Wrześnicą, 28,9 tys. mieszkańców. Ośrodek przemysłowy. Kościół gotycki z XV w., drewniana kaplica z XVII w., muzeum regionalne.

We Wrześni w 1848 r. znajdował się jeden z czterech obozów powstańczych. Już dwa dni

po podpisaniu umowy z Komitetem Narodowym Prusacy zażądali przeniesienia obozu polskiego do Nowego Miasta, a w przypadku nie spełnienia tego polecenia zagrozili interwencją wojska. Upewniło to Polaków o bezcelowości dalszych rozmów z Prusakami i konieczności podjęcia walki zbrojnej jako jedynej drogi prowadzącej do odzyskania niepodległości.

Po zwycięstwie pod Miłosławiem oddziały polskie dowodzone przez Ludwika Mierosławskiego pomaszerowały do Wrześni, a następnie starły się z armią pruską pod Sokołowem (patrz niżej). Na nieczynnym cmentarzu katolickim przy ul. Gnieźnieńskiej znajduje się zbiorowa mogiła poległych w tej bitwie. We wrzesińskim Muzeum Regionalnym znajduje się dział „Wiosna Ludów w Wielkopolsce”.

Wyjazd z miasta na płn., szosą w kierunku Gniezna.

121 km SOKOŁOWO

Na północnych przedpolach Wrześni, koło wsi Sokołowo, doszło 2 V 1848 r. do bitwy między Polakami a Prusakami dowodzonymi przez gen. Maurycyego Hirschfelda. Po problematycznym zwycięstwie powstańców oficerowie polscy, przeciwni dalszym walkom, zmusili Mierosławskiego do ustąpienia ze stanowiska dowódcy, a 5 V powstańcy złożyli broń. Kapitulację podpisał płk Augustyn Brzeżański 9 V w Bardzie (7 km na południowy zachód od Wrześni).

Przy szosie do Gniezna Edward hrabia Poniński już w 1848 r. ufundował obelisk upamiętniający bitwę pod Sokołowem. W czasach zaboru pruskiego było to miejsce patriotycznych manifestacji. W okresie II wojny światowej obelisk został przysypany gruzami i dlatego przetrwał. W 1961 r. ustawiono go na 8-metrowym kopcu.

Z Sokołowa powrót do Wrześni, a następnie wyjazd szosą nr 2 na zach. (kierunek Poznań).

140 km NEKLA

Wieś, w XVIII w. przez krótki czas miasto. Kościół neoromański z 1900 r., w parku podworskim eklektyczny pałac z ok. 1870 r.

Wyjazd ze wsi szosą nr 2 na zachód (kierunek Poznań).

148 km SIEDLEC

Wieś. Po prawej stronie szosy kościół późnobarokowy z lat 1770–75, po lewej pałac barokowo-klasycystyczny z ok. 1770–75 r., otoczony parkiem krajobrazowym.

153 km KOSTRZYN

Miasto, 7,8 tys. mieszkańców. Kościół z XVI w., przebud. w XVII i XVIII w.

163 km SWARZĘDZ

Miasto nad Jez. Swarzędzkim, 27,5 tys. mieszkańców. Ośrodek meblarstwa. Skansen pszczelarski, założony w 1963 r. (kolekcja ponad 200 uli, w tym wiele figuralnych).

173 km POZNAŃ

Wjazd do miasta od strony wsch. (ul. Warszawską).

Tekst: Edward Buliński.
Zdjęcia: E. Buliński, J. Sobczak, Z. Szmidt.
Projekt graficzny serii: J.B. Łojan.
ISBN 83-903649-8-0
Wydawnictwo WBP Poznań 1998

Moгиła powstańców na cmentarzu w Śremie

Fragment dawnego pomnika w Miłosławiu

Kopiec łzy czci poległych w Sokolowic

WOJEWÓDZKA BIBLIOTEKA PUBLICZNA
REGIONALNA PRACOWNIA KRAJOZNAWCZA
W POZNANIU